

FARKLILIKTAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİNE AZERBAJYAN-İSRAİL İLİŞKİLERİ

AZERBAIJAN-ISRAEL RELATIONS: FROM DIVERSITY TO STRATEGIC COOPERATION

İbrahim ERDOĞAN*

ÖZET

Son yıllarda Azerbaycan ile İsrail gibi etnik, dini, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda birbirinden oldukça farklı iki ülke arasında gözlemlenen yakınlaşma, Kafkasların ve Ortadoğu'nun geleceği kadar küresel siyaset hakkında düşünen uzmanların ilgisini çekmiştir. Aralarında başarılı uluslararası entegrasyon örneklerini yakından takip edenlerin de bulunduğu bu uzmanlar için ortaya çıkan gelişme, Azerbaycan ile İran gibi aralarında pek çok ortak yönü bulunan iki devletin giderek birbirinden uzaklaştığı bir süreçte oldukça şaşırtıcı gelmiştir. Dolayısıyla, biri Yahudi, diğeri Müslüman nüfus ağırlıklı iki ülke arasındaki yakınlaşmanın, İsrail'in Azerbaycan topraklarını olası bir İran saldırısı için kullanmak istemesi gibi bir temel gerekçeye dayandırılıp dayandırılmayacağı esaslı bir merak konusu olmuştur. Ancak bu çalışmada, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin tarihsel seyri ile bu ilişkilerin temel niteliğini belirleyen strateji-güvenlik, diplomasi ve ekonomi gibi konulara odaklanılarak, iki ülke arasındaki yakınlaşmanın daha rasyonel gerekçelerinin aranması gerektiğine işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, İsrail, İran, Stratejik İşbirliği, Güvenlik, Diplomasi, Ekonomi

ABSTRACT

The ever increasing rapprochement between two countries as diverse as Azerbaijan and Israel in terms of ethnicity, religion, culture and economy has attracted the attention of many specialists who ponder over the future of Caucasia, the Middle East and global politics. The same development added to the existing confusion when it appeared to occur at a time when Iran and Azerbaijan, both of which share several similarities, have slowly begun to drift away from each other. With that a critical question as to whether this aforementioned rapprochement between a Muslim and Jewish dominated country could be attributed to mainly Israel's attempt to win over Azerbaijan's approval for letting her to use the latter's territory for a potential attack towards Iran. Yet, a study over the historical

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. E-posta: erdogan@balikesir.edu.tr

settings of the Azerbaijani-Israeli relations as well as on the subject of strategy-security, diplomacy and economy, all of which appear to have determined the primary attributes of those relations, reveal that the more rational causes of the said rapprochement should be looked in these areas.

Key Words: Azerbaijan, Israel, Iran, Strategic Cooperation, Security, Diplomacy, Economy

Giriş

Son yıllarda Azerbaycan ile İsrail gibi esasen biri Yahudi, diğeri Müslüman nüfus ağırlıklı, farklı etnik, kültürel, sosyal ve siyasi yapıya sahip, ekonomik gelişmişlik bakımından da neredeyse birbirine hiç benzemeyen iki ülke arasındaki ilişkilerde giderek hızlanan bir yaklaşma dikkati çekmektedir. Öyle ki diplomasi, ticaret ve ekonomik işbirliği alanında başlayan bu yaklaşma, istihbarat ve güvenlik alanına da taşarak her geçen gün stratejik bir ortaklığa dönüşme eğilimine girmiştir. Dahası, söz konusu yaklaşma, nüfusunun büyük çoğunluğu Azerbaycanlılarla aynı dine mensup, tarihi, etnik, kültürel ve coğrafi açılarından pek çok ortak paydaya sahip İran ile ayrışma yaşanırken ortaya çıkmaktadır. İfade edilen durum da, İsrail yönetiminin Azerbaycan ile yaklaşmayı geliştirmeye çalıştığı nükleer enerji ya da silah teknolojisi nedeniyle iyice hedefe konulan İran aleyhine bir saldırı aracı olarak kullanıp kullanmayacağı gibi yanıt oldukça merak edilen güncel bir soruyu gündeme getirmektedir. Zira bu soruya verilecek yanıt bölgesel olduğu kadar, küresel dengeleri de etkileyebilecek bir niteliğe sahip görünmektedir.

Diğer taraftan, Sovyetler Birliği'nin yıkılıp Doğu Bloku'nun dağılmasının ardından iki Almanya'nın birleşme hikayesi, uluslararası entegrasyon çabalarının da Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi daha çok ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi anlamda birbirine yakın devletler arasında gerçekleşiyor görüntüsü, uluslararası sistemde işbirliği ağırlıklı bir ilişki boyutunun, daha çok aralarında ifade edilen türde yakınlık bulunan devletler arasında gerçekleşebileceği şeklinde anlaşılmıştır. İlgili noktadan, hem Azerbaycan-İsrail yaklaşması, hem de Azerbaycan-İran ayrışması ezber bozan bir duruma işaret etmektedir.

Ortaya konulan gerekçelerden hangisi esas alınırsa alınsın, varılan sonuç; Azerbaycan-İsrail yaklaşmasının bir taraftan Kafkasların ve Ortadoğu'nun geleceği, diğer taraftan da başat güçlerin ilgili bölgelerdeki çıkarları nedeniyle küresel siyasetin şekillenmesi bakımından detaylı bir analizi gerektirdiğidir. Böylesine bir analizde yanıt aranması gereken esas soru da; iki ülke arasındaki yaklaşmanın İsrail'in İran'a Azerbaycan üzerinden ya da Azerbaycan topraklarını bir vesile ile kullanarak saldırmak istemesinde mi kaynaklandığı; ya da söz

konusu ilişkilerin hakikaten tarihsel bir kökene, karşılıklı çıkarlar temeli üzerine kurulu bir seri rasyonel gerekçeye mi dayandığı olmalıdır.

Bu çalışmada ifade edilen türde bir sorgulama yapılmasının hedeflendiği tespitiyle, ilk bölümde, iki ülke arasındaki ilişkilerin şekillenme süreci tarihsel bir perspektiften verilmekte ve bununla esasen Azerbaycan ile İsrail'i birbirleriyle işbirliği yapmaya iten faktörlerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. İkinci bölümde ise, strateji-güvenlik, diplomasi ve ekonomi konu başlıkları çerçevesinde Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin niteliğini belirleyen temel unsurlar analiz edilmektedir.

1. Tarihsel Arkaplan

Ülkesinin Azerbaycan ile yakın ilişkiler geliştirmesi gerektiği fikrini 2006 yılında yayınlanan bir değerlendirme raporunda kullandığı şu ifadelerle açıkça ilk kez ortaya koyan kişi İsraili emekli General Oded Tira olmuştur:

*“Bizler Azerbaycan ile topraklarındaki hava üslerinin kullanılması konusunda koordinasyon içerisinde olmalı ve İran'daki Azeri azınlığın desteğini almamız.”*¹

Ancak, bu tespit Soğuk Savaş yıllarında İsrail ve Azerbaycan arasında herhangi bir temasın gerçekleşmediği şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira her iki ülke devlet olma vasfını sırasıyla 1948 ve 1991 yıllarında kazansalar da, aralarındaki ilişkiler daha Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce şekillenmeye başlamıştır. Bu bağlamda belki de daha istekli taraf, kurulduğu andan itibaren kendini peşi sıra yaşanan bir dizi savaşın hedefinde bulan, esasen bu nedenle bir kuşatılmışlık psikozu ile mücadele etmek durumunda kalan ve böylece kendisine sürekli düşmanlık besleyen komşular çeperinin ötesinde Arap-olmayan Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkeleri ile işbirliği geliştirme çabasındaki İsrail olmuştur.² “Garnizon Devlet Diplomasisi” olarak da adlandırılan bu politika kapsamında daha Şahın iktidar olduğu 1979 yılında, henüz dost kabul edilen İran ordusuna silah satışına onay verilmiş, 1990'lardan itibaren de Türkiye ile yakınlaşma aranmıştır.

Azerbaycan'la tesis edilmeye çalışılan ilişkilerin ne türden getiriler sunabileceği sorusunun yanıtı hakkında görüşlerin de daha çok yeni ekonomik fırsatlar,

1 Joe Lauria, “Azerbaijan: Israel Won't Use Our Bases for Iran Strike”, *The National*, 1 Nisan 2012, (<http://www.thenational.ae/news/world/azerbaijan-israel-wont-use-our-bases-for-iran-strike#ixzz2ViFCH5XG>) (Erişim Tarihi: 11.03.2013).

2 Jacob Abadi, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*, (London: Frank Cass, 2004), ss. xi-xii.

enerji güvenliği için açılımlar ve Filistin sorunu ile Arap-İsrail çatışması çerçevesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda daha fazla oy üzerinde toplandığı gözlemlenmiştir.³ Ayrıca, bağımsızlığın ilan edildiği 1991 yılında halen Azerbaycan topraklarında yaşayan çok sayıda Aşkenaz Yahudisinin İsrail'e göç edebilmesinin, yeni kurulan devletle ilişkilerin iyi yönetilmesine bağlı olabileceği düşünülmüştür. Son olarak, başta Azerbaycan olmak üzere devletleşme yolunda henüz ilk adımlarını atan ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan bölge ülkelerinde, İran gibi nüfuz kazanmaya çalışan ve bu maksatla radikalleşmeyi destekleyen devletlerin veya devlet-dışı diğer aktörlerin etkinliklerini sınırlandırabilmek için aktif bir siyaset izleme görüşü benimsenmiştir.⁴

Yaklaşık 70 yılı aşan Sovyet hâkimiyetinin ardından bağımsızlığına kavuşmuş Azerbaycan penceresinden bakıldığında ise; Karabağ'daki Ermeni-yoğun nüfusun ayrılıkçı taleplerinin arttığı, Rusya desteğini ardına almış Ermenistan'a karşı askeri mücadelede zayıf kalındığı, ekonominin oldukça kırılgan ve iç siyasette dağınıklığın hâkim olduğu bir manzara söz konusudur. Bu manzara karşısında en öncelikli hedefler; Rusya'ya rağmen elde edilen bağımsızlığın korunması, 1989 yılından beri Karabağ nedeniyle savaşılan Ermenistan'a karşı askeri yenilgiden kaçınılması, hem ülke, hem de bölge genelinde zemin ve destek bulmaya başlayan İran destekli radikal İslami hareketlerin etkinliğinin sınırlandırılması, halkın asıl beklentisi ekonomik, sosyal ve siyasi reformların gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanmalıdır.⁵ Göreceli olarak daha sorunsuz bir bölgede varlığını sürdüren, ortalama bir güce sahip herhangi bir devletin dahi gerçekleştirmekte oldukça zorlanabileceği tüm bu hedefler ise, Karabağ'da devam eden savaş ülkenin ekonomik, siyasi ve diplomatik anlamda nerdeyse tüm gücünü tüketirken gerçekleştirilmelidir.

Sözü edilen koşullarda Azerbaycanlı liderler arasında gerek bölgesel, gerekse küresel boyutta çıkış kapısı olma rolünü üstlenebilecek, ihtiyaç halinde koşulsuz destek alınabilecek bir güçle işbirliği yapma düşüncesi ağır basmaya başlamıştır. Söz konusu ideal ortamın Rusya olma ihtimali, en başta Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde iki ülke arasında yaşanan ve zaman zaman çatışmaya varan sorun-

3 Bülent Aras, "Post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", *Middle East Policy*, Cilt: 5, Sayı: 4, 1998, ss. 68-69.

4 (<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Azerbaijan.html>) (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

5 Musa Kasımlı, "Azerbaijan's Independence: From the Soviet Union into a State of Independence", *Today's Zaman*, 12 Ekim 2011, (http://www.todayszaman.com/news-259695-azerbaijans-independence-from-the-soviet-union-into-a-state-of-independence-1by-musa-kasimli*.html) (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

lar nedeniyle çabucak ekarte edilmiştir.⁶ Böyle bir tercih yapılmasında, Rusların bile kendilerini Azerbaycanlılar gibi kapitalist, serbest piyasa anlayışına dayalı bir ekonomik modele, demokratik bir yönetim biçimine geçme zorunluluğunda hissetmeleri, bu zorunluluğun en az hasarla nasıl atlatılabileceği konusunda tecrübeli olmamaları gibi gerekçeler de önemli bir rol oynamıştır. Yine Rusya'nın Bakü üzerinde yeniden egemenlik kurma alışkanlığına geri dönmeyeceğine dair bir garantinin olmaması, Moskova'yı ideal ortak olma konumundan uzaklaştırmıştır.⁷

Kuzey'e açılımların çok da akılcı olmayacağı tespiti, dikkatlerin hemen Güney sınırında bulunan, daha 19. Yüzyılın başlarına dek aynı devlet çatısı altında birlikte yaşanan, yaklaşık 20 milyon etnik Azeri'ye ev sahipliği yapan, tarihsel, kültürel, dini pek çok ortak paydaya sahip olunan İran'a çevrilmesine neden olmuştur. Ancak İran'ın da beklenen pozisyonu dolduramayacağı ya da doldurmasının istenmediği çok kısa bir sürede ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce iki ülkeyi birbirine yakınlaştıran sözü edilen unsurların, bağımsız bir devlet olarak var olma niyeti taşıyan Azerbaycan yönetiminin meşruiyetinin sorgulanmasına neden olabileceği anlaşılmıştır. Ayrıca Azerbaycanlıların Moskova güdümünde edindikleri Sovyet tarzı laik eğitim sonucu kültürel ve sosyal hayatta yaşadıkları değişim nedeniyle, iki ülkenin temelde Batı-karşıtlığına ve dine dayalı yönetim esasına dayalı bir dünya görüşü etrafında biraraya gelemebilecekleri oldukça yakın bir zamanda belirgin hale gelmiştir.⁸ Dahası Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova gibi ülkeler tarafından; güvenliklerini NATO gibi Batı eksenli örgütler vasıtasıyla korumak isteyen, dış dünya ile bağlantılarını daha çok Batı yönünde genişletmek niyetinde olan ve Rusya ile İran etkisinin üye ülkelerin egemenlikleri aleyhine güçlenmesine karşı kısa adı GUAM olan bir ittifak tesis edilmiştir.⁹

6 20 Haziran 1990'da Rus askerlerin Bakü'de Karabağ sorunu ve bağımsızlık odaklı gösteriler sırasında şiddete başvurmaları, Azeriler arasında Rusya-karşıtı hislerin güç kazanmasına neden olmuştur. Bkz., Fariz İsmailzade, "Turkey-Azerbaijan: The Honeymoon is Over", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt: 4, Sayı: 4, Kış 2005, s. 2; Emil Souleimanov, "Between Turkey, Russia and Persia: Perceptions of National Identity in Azerbaijan and Armenia at the Turn of The Nineteenth and Twentieth Centuries", *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 16, Sayı: 1, Mart 2012, s. 77.

7 Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", *Perceptions*, Cilt: 4, Sayı: 2, Haziran-Ağustos 1999, s. 1.

8 Charles King, *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*, (New York: Oxford University Press, 2008), s. 186.

9 Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", s. 4.

Diğer taraftan Karabağ sorununa ilişkin olarak İran diplomatik anlamda Azerbaycan'ın bu bölge üzerinde egemenliğini savunuyor görüntüsü çizse de, aynı sorun nedeniyle Ermenistan ile yaşanan askeri çatışmada Bakü yerine Erivan yönetiminin yanında olmayı tercih etmiştir. Hatta Tahran yönetimi ilerleyen yıllarda Ermenistan için hayati önem arz eden ve bu ülke ile kendi toprakları arasında uzanan bir gaz boru hattının inşasını gerçekleştirmiştir.¹⁰ Yine bu ülkenin acil ihtiyaçlar listesinin en başlarında yer alan elektrik enerjisi üretimi için iki adet hidro-elektrik santralinin kurulumu, çeşitli karayolu ve demiryolu ağlarının inşası gibi projelere de öncülük edilerek iki ülke arasındaki ilişkilerin daha geniş bir alana yayılması sağlanmıştır.¹¹ İran'ın Bakü yerine Erivan tercihinde ülkenin hemen kuzeyinde kurulan Azerbaycan devletinin kendi sınırları içerisinde kalan 20 milyonu aşkın Azeri nüfusu ayrılıkçı hareketler temelinde cesaretlendirileceği endişesi nispeten daha önemli bir faktör olmuştur. Azerbaycan'ın üye olduğu GUAM ittifakının Batılı tavrı da İran'ı Rusya ve Ermenistan eksenine yakınlaşmaya itmiştir.¹²

Doğu'da kendisi gibi henüz bağımsızlığını kazanmış Türk Cumhuriyetleri de bir çıkış kapısı olma fonksiyonunu yerine getiremeyeceği için, Azerbaycan için en iyi seçimin; yıllarca yönünü Batı'ya çevirmiş, neredeyse kuruluşundan beri Batı menşeli ekonomik, sosyal ve askeri kurumların içerisinde yer almış, Batı tarifinin vazgeçilmezleri Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile bağlantı kurmak üzere köprü olma misyonunu üstlenebilecek Türkiye olacağı iyice açığa çıkmıştır. Öyle ki iki ülke arasındaki ilişkiler bilhassa "Türkiye aşığı"¹³ Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan devlet başkanı olduğu bağımsızlık sonrası ilk dönemde hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. "İki devlet, tek millet"¹⁴

10 Brenda Shaffer, "Iranian Influence in the South Caucasus and the Surrounding Region", *Hearing Before The Subcommittee on Europe and Eurasia of The Committee on Foreign Affairs House of Representatives*, One Hundred Twelfth Congress, Second Session, 5 Aralık 2012, Serial No: 112-192, s. 13, (<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hrg77164/pdf/CHRG-112hrg77164.pdf>) (Erişim Tarihi: 15.03.2013).

11 Robert M Cutler, "Facing Growing Iranian Threats, Azerbaijan Deepens Ties to Israel", *The CACI Analyst*, 15 Mayıs 2013, (<http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12730-facing-growing-iranian-ties-azerbaijan-deepens-ties-to-israel.html>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).

12 Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", ss. 6-7.

13 Şevket Talha Apuhan, "Milliyetçi Demokrat Elçibey", (<http://elcibey.blogspot.com/>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

14 "2 Devlet Tek Millet Tek Yürek", *Hürriyet*, 26 Ekim 2011, (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19085407.asp>) (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

olgusu varlığını Demirel-Aliyev döneminde de sürdürmüş¹⁵, Ermenistan'a yönelik açılım sürecinin başlatıldığı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlığı sırasında kısa da olsa bir soğukluk dönemi yaşanmış, ancak ilişkiler hızla yeniden toparlanma sürecine girmiştir.¹⁶

Neredeyse en başından beri hem Türkiye, hem de bu ülke üzerinden AB ve ABD ile bağlantı kurulmak istenmesinin bir nedeni, söz konusu güçlerin bölgede Rusya-İran ağırlığına karşı denge unsuru olabilecekleri beklentisidir. İlki kadar önemli diğer bir neden ise, acilen imarı ve yeniden yapılandırılması beklenen ülkenin ihtiyaç duyduğu kaynakları, yatırımları ve belki de en önemlisi tecrübeyi yine bu bölgesel ve küresel aktörlerin temin edilebileceği gerçeğidir.

Ancak beklentileri karşılamak üzere iyi niyetle bir şeyler yapmaya çalışan Türkiye bir yana, ABD değişimine yardımcı olmak istediği ve kendisiyle güvenlik dâhil birlikte hareket etme refleksleri geliştirmeye çalıştığı Rusya'nın doğal nüfuz alanı içerisinde gördüğü bölgeye en başlarda duyarsız kalmıştır.¹⁷ 1992 yılına gelindiğinde, eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne yönelik ekonomik ve insani yardım yapılmasını öngören "Özgürlüğe Destek Yasası"nın ABD Kongresi tarafından kabulü bölgeye duyulan ilginin arttığına işaret etse de, düzenleme 907. maddesi gereği Azerbaycan'a Karabağ sorununun çözümüne dek herhangi bir yardım yapılmaması yasağının getirilmesi, pratikte Bakü açısından pek de bir şeyin değişmediğine işaret etmiştir.¹⁸ İlgili yasanın içerisine ABD Ermeni lobisinin etkisiyle yerleştirilen kısıtlama, Karabağ sorununun taraflarından biri konumundaki Azerbaycan'ın kendi kaderiyle başa başa bırakıldığı mesajını taşırken, Ermenistan 1990'lar boyunca toplamda yaklaşık 1 milyar dolarlık bir yardımın alıcısı konumunda olmayı sürdürmüştür.¹⁹ Hatta ve hatta aynı süreçte ABD Kongresi Dağlık Karabağ'daki ayrılıkçı rejime maddi yardım yapılmasında bir beis görmemiş, Batı-Yakası'ndaki Yahudi yerleşimcilere dahi sağlanmayan bu

15 Ian O. Lesser & Graham E. Fuller, *Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000), s. 8.

16 Nazim Cafersoy, "Azerbaycan-Türkiye İlişkileri: 1993-2000", *TURKSAM*, 01 Ocak 2001, (<http://www.turksam.org/tr/a200.html>) (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

17 Pavel Baev et. al., "The South Caucasus: A Challenge for the EU", *Chailot Paper*, Sayı: 65, 01 Aralık 2003, s. 53.

18 The Freedom Support Act, Public Law 102-511, Sec. 907, Oct. 24, 1992, United States Code 2006: Foreign Relations and Intercourse, Cilt: 15, Office of the Law Revision Counsel, Washington D.C., 15 Ocak 2007.

19 Hershel Shanks & Suzanne Singer, "Oil and Jews on the Silk Road", *Moment*, Ekim 1998, s. 70.

ayrıcılık Azerbaycan kadar, konunun uzmanı Amerikalı akademisyenlerce de oldukça eleştirilmiştir.²⁰

Diğer taraftan, bölge yine iki Almanya'nın birleşmesini takiben 90'ların ilk döneminde Orta ve Doğu Avrupa yönünde genişlemeyi hedef edinmiş, genişleme sürecinin neden olduğu sorunları aşmak üzere daha fazla entegrasyon uğraşında olan AB'nin de ilgi alanı ve öncelikleri dışında kalmıştır. Ancak bu tespit, AB'nin bölgeye hiç ilgi göstermediğinden daha çok, kısa adı TACIS olan "Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım" programı olan ve enerji ile ulaşım konularında eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında ekonomik ve siyasi bağlantıları sürdürmeyi hedefleyen girişimin yetersiz kaldığı şeklinde anlaşılmalıdır.²¹ AB ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması"nın Haziran 1999 imzalanmasına kadar belirgin bir aşama kaydedilememiştir. Haziran 2004'de Avrupa Komşuluk Politikası'nın hayata geçirilmesi ve böylece Azerbaycan dahil bölge ülkelerinin "Avrupa'nın Komşuları" arasına dahil edilmeleriyle birlikte, taraflar arasındaki ilişkiler demokratikleşme odağında hemen hemen her sektöre yayılan hızlı bir gelişim sürecine girmiştir.²²

Aynı süreçte, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyanlar arasında yer alan ve Karabağ sorununda Bakü'yü neredeyse koşulsuz olarak destekleyen Türkiye'nin ne kaynak, ne de uzmanlık birikimi beklentileri karşılayacak yeterlilikte olmamıştır.²³ Bu durumda, Batılı olma kimliğine uyan, talep edilenleri verebilecek yeterliliğe sahip, kendine özgü gerekçelerle zaten Azerbaycan'a kucak açmış bir ülkenin, yani İsrail'in işbirliği için en iyi alternatif olmasının önünde hemen

20 "Iranian Influence in the South Caucasus and the Surrounding Region", *Hearing Before The Subcommittee on Europe and Eurasia of The Committee on Foreign Affairs House of Representatives*, One Hundred Twelfth Congress, Second Session, 5 Aralık 2012, Serial No: 112-192, s. 10, (<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hhrg77164/pdf/CHRG-112hhrg77164.pdf>) (Erişim Tarihi: 28.04.2013); Kamal Adıgozelov, "Kongre'nin Azerbaycan Karşısı Üç Haksız Belgesi", *Newtimes.az*, 7 Ocak 2012, (<http://newtimes.az/tr/events/93#.Ub-ELflkOH9>) (Erişim Tarihi: 28.04.2013).

21 "Technical Aid to the Commonwealth of Independent States", *Euroresources*, (http://www.euroresources.org/fileadmin/user_upload/PDF_country_and_Programme_profiles/ec4.pdf) (Erişim Tarihi: 28.04.2013).

22 Samuel Lussac, "The EU-Azerbaijan Association Agreement: A New Framework For Updated Cooperation?", *CACI Analyst*, 22 Temmuz 2010, (<http://old.cacianalyst.org/?q=node/5376>) (Erişim Tarihi: 29.04.2013).

23 Süha Bölükbaşı, "Ankara's Baku-Centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?", *The Middle East Journal*, Cilt: 51, Sayı: 1, Kış 1997, s. 135; Svante E. Cornell, "Turkey and the Conflict in Nagorno-Karabakh: A Delicate Balance", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 34, Sayı: 1, Ocak 1998, s. 67.

hemen hiç bir engel kalmamıştır. İki ülkenin birbirilerine en fazla ihtiyaç duydukları güvenlik, diplomasi ve ticaret gibi alanlar da, ilişkilerde en hızlı gelişim kaydedilen konular arasında yer almıştır.

2. Azerbaycan-İsrail Yakınlaşmasında Belirleyici Alanlar

2.1. Strateji ve Güvenlik

Uzunca bir süredir savaş tehdidi ve kuşatılmışlık hissiyle var olmak durumunda kalan Azerbaycan ve İsrail'i biraraya getiren belki de en önemli unsur güvenlik, en bariz tehditse radikal dini grupların Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'nde yayılıp zemin bulma olasılığı olmuştur.²⁴ Örneğin İsrail'li uzmanlar Hizb ut-Tahrir adlı örgütün her iki ülkenin güvenliğini tehdit ettiği, Vahhabi kökenli bazı grupların da Azerbaycan'da oldukça aktif olabilecekleri uyarısında bulunmuştur.²⁵ Yine 1991 yılında dönemin İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak bir televizyon programında hükümetinin bu konudaki endişelerini açık açık ifade etmiştir.²⁶

Bir başka önemli tehdit unsuru ise İran'ın hem radikal dini grupların bölgede etkinliklerinin artması, hem de genel anlamda kendi nüfuz alanını genişletmek bakımından yürüttüğü faaliyetler olarak öne çıkmıştır.²⁷ Bu bağlamda İsrail'in endişelerini haklı kılan bir durum Ayetullah Humeyni'den başlamak üzere İran'lı dini liderlerin ve devlet başkanlarının neredeyse silsile halinde "küçük şeytan"²⁸ olarak nitelendirdikleri İsrail'in imhası çağrısında bulunmaları olmuştur.²⁹ Bakü'nün endişelerinin de temelsiz olmadığı oldukça kısa bir sürede ortaya çıkmıştır. Zira, Tahran Sovyet boyunduruğundan kurtuluşunu müteakiben İran

24 Svante E. Cornell, "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", s. 8.

25 Mahir Khalifa-Zadeh, "Israeli-Azerbaijani Alliance and Iran", *Global Research in International Affairs Center*, 18 Mart 2013, (<http://www.gloria-center.org/2013/03/israeli-azerbaijani-alliance-and-iran/>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013).

26 Mohan Malik, "China, Central Asia, India and Pakistan Now Come Face-to-Face with Vigorous Separatism", *Defence and Foreign Affairs: Strategic Policy*, Cilt: 21, Sayı: 9, 1993, s. 10.

27 Emil Guliyev, "Azerbaijan Fears Neighbour Iran's Radical Influence", *Agence France Presse*, 27 Şubat 2011.

28 Nick O'Malley, "'Great Satan' Backs 'Small Satan': Obama Reaffirms Stance Against Iran", *The Sydney Morning Herald*, 6 Mart 2012, (<http://www.smh.com.au/world/great-satan-backs-small-satan-obama-reaffirms-stance-against-iran-20120306-1uf46.html>) (Erişim Tarihi: 04.05.2013).

29 Trita Parsi, *Treacherous Alliance: the Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*, (New Haven: Yale University Press, 2007), s. 197; Michael Rubin, "Iran Means What It Says", *Middle East Forum*, 25 Ocak 2006, (<http://www.meforum.org/892/iran-means-what-it-says>) (Erişim Tarihi: 04.05.2013).

yerine Batı'lı bir modeli tercih eden Azerbaycan'a³⁰, geleneksel Azeri sekülerizminin otoritesini yıkma hedefli dini mesajlar yayacak mollalar göndermeye başlamıştır.³¹ Ayrıca resmi ağızlardan Azerbaycan liderlerine İsrail ile işbirliğinin bölge ülkeleri arasında dini birliği bozacağı, bu ülkelerin kendilerine zarar vereceği konusunda uyarılarda bulunmuştur.³² Azerbaycan'ı istikrarsızlaştırmak üzere Ermeni ayrılıkçılara silah temini konusunda işbirliği yapmaktan da geri durulmamıştır.³³

İlk ikisi kadar olmasa da Azerbaycan ve İsrail'i işbirliği yapma konusunda ikna eden diğer bir tehdit unsuru; bağımsızlığın ilanından belirli bir süre sonra yeniden büyük güç olma iddiasına giren Rusya'nın bölgede hem tek başına, hem de Batı'nın Türkiye ve İsrail üzerinden aktif olma çabalarını dengelemek üzere Ermenistan, İran ve Suriye ile yürüttüğü faaliyetler olmuştur. Sovyet kimliğinin yerine Rusya Federasyonu'nu ikame eden Moskova, bu bağlamda Kafkasya için, bölge ülkelerinin eksiksiz olarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olması, Sovyet dönemine ait dış sınırların, yani İran ve Türkiye ile var olan sınırların koruması görevinin kendisine bırakılması, bölge ülkelerinde askeri üs ya da üslerin elde edilmesi üzerine kurulu bir temel siyaset belirlemiştir.³⁴ Söz konusu siyasetin de esasen bölge ülkelerinin içişlerine ve toprak bütünlüğüne karışmak suretiyle gerçekleştirilebileceği ise oldukça kısa sayılabilecek bir süreçte ortaya çıkmıştır. Bu durum da, bir taraftan Rusya ile ilişkilerini belirli bir seviyede tutmak isteyen, ancak asıl yönünü Batı'ya çevirmiş Azerbaycan'ı rahatsız etmiştir.

Diğer taraftan Rusya'nın Suriye'ye silah temin etmesi, İran'a nükleer teknoloji transferinde bulunması ve yakın tehdit unsuru olarak algılanan Hamas ile

30 Michael Segall, "Iran Fears Growing Israel-Azerbaijan Cooperation", *Jerusalem Issue Briefs*, Cilt: 13, Sayı: 12, 17 Mayıs 2013, (<http://jcpa.org/article/iran-fears-growing-israel-azerbaijan-cooperation>) (Erişim Tarihi: 27.05.2013).

31 Arzu Geybullayeva, "Is Azerbaijan Becoming a Hub of Radical Islam?", *European Stability Initiative*, ss. 4-6, (http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_110.pdf) (Erişim Tarihi: 02.06.2013).

32 İlya Bourman, "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", *Middle East Quarterly*, Cilt: 13, Sayı: 3, Yaz 2006, ss. 47-57.

33 "US Embassy Cables: US Fury at Armenia over Arms Transfers to Iran", *The Guardian*, 28 Kasım 2010, (<http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/184879>) (Erişim Tarihi: 02.05.2013).

34 Iona Hill & Pamela Jewett, *Back in the USSR: Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia*, (Cambridge, Mass: Harvard University JFK School of Government, Strengthening Democratic Institutions Project, 1994); Richard F. Staar, "Moscow's Plans to Restore its Power", *Orbis*, Cilt: 40, Sayı: 3, Yaz 1996, ss. 375-389.

Hizbullah'a siyasi destek vermesi İsrail'i endişelendiren temel konular arasında yer almıştır.³⁵ Yine Moskova'nın Gürcistan'ı belirlenen temel Kafkasya politikası çizgisine yönlendirmek üzere içişlerine karışma türündeki hamleleri, Abhazya ve Güney Osetya'daki üsleri, Ermenistan genelinde ve Dağlık-Karabağ'daki ayrılıkçı Ermeniler özelinde verdiği destek en basit tabirle Azerbaycanlı yöneticilerin huzurunu kaçırmıştır.³⁶

Ortaya konan tüm bu tehdit unsurlarına İsrail ve Azerbaycan'ın ortaklaşa verdiği tepki, aralarında silah ve askeri teçhizat temini ile istihbarat paylaşımı konularında sıkı bir işbirliği süreci başlatmak şeklinde biçimlenmiştir. Askeri işbirliği noktasında, Azeri liderler öncelikle Dağlık-Karabağ sorunu nedeniyle yaşanan silahlı çatışmalar sırasında ülke ordusunun silah, askeri teçhizat ve eğitim bakımından düşman güçlerinin oldukça gerisinde kaldığının farkına varmıştır. Bu farkındalık ordunun hızla yapılandırılması ve silahlandırılması için küresel çapta ün yapmış İsrail ordusu ile aynı ülke menşeli silah şirketlerinden yardım alma girişimlerine öncülük etmiştir.³⁷ Kaynak ülke olarak İsrail'in tercih edilme nedenlerinden biri bu ülkenin konuya ilişkin uzmanlığı olduğu kadar, silah temin edebilme pozisyonundaki ABD'nin Ermeni lobisinin etkisiyle Azerbaycan'ı yasaklı ülkeler arasına alması olmuştur. 1993'te başlayan ve yaklaşık 10 yıl süreli yasak devam ederken diğer bir kaynak ülkesi Rusya'nın da Ermenistan'a Mig-29 savaş uçağı, Krug füzesi, Grad marka çoklu füze sistemi ve S-300 füze sistemi de dahil olmak üzere 1 milyar dolar değerinde silah ve askeri teçhizat temin etmeyi sürdürdüğü düşünülürse, Azerbaycan'ın İsrail dışında pek de bir seçeneğinin olmadığı daha iyi anlaşılacaktır.³⁸

İlgili bağlamda, Haydar Aliyev çok kez kişisel olarak İsrail Başbakanlarına askeri yardım için müracaatta bulunmuş, bu müracaatlara İsrail'li yöneticiler de duyarsız kalmayarak 1992 yılından itibaren Azerbaycan'a stinger füzeleri

35 Christopher M. Blanchard et. al., "Iran: Regional Perspectives and U.S. Policy", *Congressional Research Service*, 13 Ocak 2010, s. 44, (<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R40849.pdf>) (Erişim Tarihi: 02.05.2013).

36 Cengiz Erişen, "Rusya Federasyonu'nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler", Erhan Büyükkakıncı (Der.), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004), ss. 165-194.

37 Jacob Abadi, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*, ss. xi-xii.

38 Soner Çağaptay & Alexander Murinson, "Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?", *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 Mart 2005, (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

de dahil olmak üzere çeşitli silahlar temin etmeye başlamıştır.³⁹ Son dönemlere ait raporlara bakıldığında İsrail silah endüstrisinin Azerbaycan'a gelişmiş hava, anti-tank ve anti-personel savunma sistemleri satımı konusunda en başlarda yer alıyor olması, bu alandaki ilişkilerin yıllar içerisinde nasıl bir aşama kaydettiğini açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁰ En yakın örneklerden birisi olması bakımından, İsrail ve Azerbaycan medyası 2012 yılında iki ülke arasındaki savunma anlaşması kapsamında İsrail'in Azerbaycan ordusuna tutarı bir milyar 600 milyon doları bulan insansız hava aracı, uçaksavar ve füze savunma sistemi satacağını haber etmiştir.⁴¹ Çıkan haberler en başta İran olmak üzere Ermenistan'ı ve Rusya'yı memnun etmezken, Tahran yönetimi bir adım ileri giderek Azerbaycan'ın İran Büyükelçisi Cavanşir Ahundov'dan konuyla ilgili resmi bir açıklama yapmasını talep etmiştir. Ahundov her ne kadar bu silahların üçüncü bir ülkeye, özellikle de İran'a karşı kullanılma olasılığının bulunmadığını, esas hedefin işgal altındaki Azerbaycan topraklarının özgürlüğe kavuşturulmak olduğunu ifade etse de, iki ülke arasındaki tansiyonun yükselmesini engellememiştir.⁴²

Askeri işbirliği bağlamında Azerbaycan'ın İsrail'e ne sunduğu sorusunun belki de en somut yanıtı, Azerbaycan sınırları içerisinde Sovyetler Birliği döneminden kalan dört hava üssünün İsrail'in kullanımına açıldığı iddiasıdır. Foreign Policy'de yer alan ve henüz doğrulanamayan bu iddiaya göre; İsrail nükleer silah geliştirme iddiasından vazgeçmeyen İran'a ait tesisleri gerçekleştireceği bir hava saldırısıyla yok etmek istemekte, böylesine bir misyonun başarılı olabilmesinin de ancak ya havada yakıt ikmali, ya da saldırı sonrasında uçakların inebilecekleri bir yer bulabilmeleri ile mümkün olduğunu bilmektedir.⁴³ Havada yakıt ikmalinin oldukça tehlikeli bir seçenek olduğu düşünülürse, İsrail'in sözü edilen üsleri

39 Soner Çağaptay & Alexander Murinson, "Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?", *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 Mart 2005, (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

40 Mahir Khalifa-Zadeh, "Israeli-Azerbaijani Alliance and Iran", *Global Research in International Affairs Center*, 18 Mart 2013, (<http://www.gloria-center.org/2013/03/israeli-azerbaijani-alliance-and-iran/>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013).

41 "Azerbaycan ve İsrail Arasında Silah Anlaşması: Azerbaycan, İsrail ile 1.6 Milyar Dolarlık Silah Alım Anlaşması İmzaladı", *TRT Haber*, 26 Şubat 2012, (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ve-israil-arasinda-silah-anlasmasi-30142.html>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

42 "Azerbaycan, İsrail'den Silah Aldı", *Kanal B*, 29 Şubat 2012, (<http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=39874#.UcGvklkOH8>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).

43 Mark Perry, "Israel's Secret Staging Ground", *Foreign Policy*, 28 Mart 2012, (http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/28/israel_s_secret_staging_ground) (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

kullanabilir konuma gelmesi ABD’li bir yetkilinin “İsrail bir uçak gemisi satın aldı ve o uçak gemisinin adı da Azerbaycan’dır” ifadesinde tarifini bulan önemli bir kazanım olmuştur.⁴⁴

İstihbarat paylaşımı konusuna gelince, Azerbaycan’ın İran’ı kuzeyden çevreleyen ve diğer Türk Cumhuriyetlerine yakın stratejik konumunu nedeniyle İsrail’in daha girişken taraf olduğu tespitini yapmak çok da yanlış olmayacaktır. İki ülke arasındaki istihbarat işbirliğinin de ortak tehditlerle mücadele etmek bakımından daha çok; istihbarat toplama ve paylaşma, uydu görüntüleri başta olmak üzere elde edilen istihbari bilgileri analiz etme, Azerbaycan devlet başkanına yurt dışı seyahatlerinde istihbarat sunma ve bazı kaynaklara göre İran sınırı ile Hazar Denizi boyunca elektronik dinleme ve gözetleme tesisleri kurma konuları etrafında yoğunlaştığı söylenebilir.⁴⁵ İlgili bağlamda, Azerbaycan’ın sınır güvenliği için İsrail’den satın alınan ve daha sonra yaklaşık 60 adetinin iki ülke tarafından birlikte üretileceği duyurulan insansız hava araçlarının, dolaylı olarak da olsa İsrail’in İran’ı gözetleyebilmesini kolaylaştıracağı bilinmektedir.⁴⁶

Bir çok kişiye hiç de şaşırtıcı gelmeyecek bir gelişme olarak Tahran yönetiminin sözü edilen ilişkilere tepkisi gecikmemiş, bir taraftan İsrail’in İran aleyhine faaliyet yürütebilmesine imkan veren Azerbaycanlı yetkililer eleştirilmiş, diğer taraftan da Azerbaycan’da bulunan İsrail’e ait kurumlar ve tesisler düzenli olarak İran’lı istihbarat elemanlarının gözetleme ve izleme faaliyetlerinin hedefine girmiştir.⁴⁷ Öyle ki Azerbaycan medyasında çıkan haberlere göre, ulusal güvenlik yetkilileri İran tarafından ABD ve İsrail büyükelçiliklerine karşı bombala-

44 Joe Lauria, “Azerbaijan: Israel Won’t Use our Bases for Iran”, *The National*, 1 Nisan 2012, (<http://www.thenational.ae/news/world/azerbaijan-israel-wont-use-our-bases-for-iran-strike#ixzz2WhL28AyR>), (Erişim Tarihi: 11.05.2013).

45 İsrail’li yöneticilere yakın bir takım kaynaklar Ariel Sharon’un başbakanlığı döneminde Azeri kökenli bazı Yahudilerin düzenli olarak İran’a geçiş yaparak istihbarat topladıklarını iddia etmişlerdir. “US Embassy Cables: US Fury at Armenia over Arms Transfers to Iran”, *The Guardian*, 28 Kasım 2010; Soner Çağaptay & Alexander Murinson, “Good Relations Between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?”, *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 Mart 2005, (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

46 “Azerbaijan Eyes Aiding Israel vs. Iran”, *Reuters*, 30 Eylül 2012, (<http://forward.com/articles/163621/azerbaijan-eyes-aiding-israel-vs-iran/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

47 Tahran yönetimine göre İran’lı nükleer enerji uzmanlarına suikast düzenleyen saldırganlar ülkeye Azerbaycan’dan giriş yapmışlardır. Michael Segall, “Iran Fears Growing Israel-Azerbaijan Cooperation”, *Jerusalem Issue Briefs*, Cilt: 13, Sayı: 12, 17 Mayıs 2013, (<http://jcpa.org/article/iran-fears-growing-israel-azerbaijan-cooperation>) (Erişim Tarihi: 27.05.2013).

ma eylemine girişmek üzere ülkeye gönderilen 22 kişi tutuklanmıştır.⁴⁸ Yine 2007 yılında Azerbaycan'ın İran'la ilişkili bir gizli istihbarat ağına mensup 15 kişiyi tutukladığı duyurusu yapılırken, Şubat 2012'de de İran'a bağlı faaliyet gösteren bir terörist grubun Azerbaycan Ulusal Güvenlik Bakanlığı görevlilerince tutuklandığı ilan edilmiştir.⁴⁹

2.2. Diplomasi

Kasım 1991'de Sovyetlerden bağımsızlığını elde eden Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülkeler arasında İsrail'in bulunması ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin oldukça kısa bir sürede başlatılmasına rağmen, bugün bile İsrail'de bir Azerbaycan diplomatik temsilciliğinin bulunmaması ya da iki ülke arasında herhangi bir resmi antlaşmanın imzalanmamış olması gerçeği ile çelişiyor görünebilir. Ancak, yaklaşık 20 yıldır süregelen Karabağ sorunu nedeniyle Birleşmiş Milletler'de olabildiğince daha fazla oy kaybı çeken Azerbaycan liderlerinin Müslüman ülkelerin tepkisini çekmemek üzere böylesine bir tercihte bulunmaları da anlaşılabilir.⁵⁰

İsrail'i Azerbaycan nezdinde çekici kılan unsur daha çok bu ülkenin Batı'yla, özellikle de ABD ile olan yakın ve özel ilişkileridir. Söz konusu ilişkiler nedeniyle de İsrail çoğu zaman Batı'ya açılan bir kapı olarak algılanmıştır. Bu algı, Ermeni diasporasının ABD siyasetindeki etkinliğini ve bu etkinlik sayesinde Karabağ sorunu çözümleninceye dek Azerbaycan'a silah satışı da dahil olmak üzere her türlü yardımın yasaklanması kararınının alındığını bilen Azerbaycanlı liderler bakımından oldukça önemlidir. Zira Ermeni diasporasının etkisinin ancak İsrail ya da Yahudi lobisi ile dengelenebileceği düşünülmüştür. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ilk devlet başkanı Ebulfaz Elçibey Dağlık-Karabağ sorununa ilişkin olarak İsrail'in Amerikalıları Ermenileri durdurmaları konusunda ikna ederek ülkesine yardım edebileceğini ifade etmiştir.⁵¹ Yine, 1997 yılında resmi bir ziyaret için ABD'de bulunan dönemin devlet başkanı Haydar Aliyev burada İsrail yanlısı lobi gruplarıyla görüşerek, Azerbaycan'a destek vermelerini iste-

48 Giorgi Lomsadze, "Azerbaijan's Iranian Terror Plot Arrests: Case of a Split Personality?", *Eurasianet*, 16 Mart 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65141>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

49 "Azerbaijan Arrests Alleged Iran-hired Terrorists", *Fox News*, 14 Mart 2012, (<http://www.foxnews.com/world/2012/03/14/22-arrested-in-azerbaijan-in-plot-on-us-israeli-embassies/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

50 Ilya Bourman, "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", s. 58.

51 Sedat Laçiner, "Armenia's Jewish Scepticism and Its Impact on Armenia-Israel Relations", *The Journal of Turkish Weekly*, 11 Ekim 2004, (<http://www.turkishweekly.net/article/230/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

miştir.⁵² Söz konusu taleplerin başarılı olduğu, Azerbaycan'a yardım yapılmasına sınırlama getiren "Özgürlüğe Destek Yasası"nın 907. maddesinin, ABD Başkanı Bush'un girişimiyle 2002 yılında ortadan kaldırılması ve bunda Yahudi örgütlerin rolünün yadsınamayacağına ortaya konulmasıyla açığa çıkmıştır.⁵³

Son yıllarda iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde gözlemlenen belki de en dikkat çekici gelişme 2013 yılı içerisinde yaşanmış, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov Ortadoğu ziyareti kapsamında İsrail'e giderek üst düzey yetkililerle görüşmüştür.⁵⁴ Azeri yetkililer bu ziyareti BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi sıfatını taşıyan bir ülkenin Filistin sorununa çözüm bulunabilmesi adına gerçekleştirilen rutin bir girişim olarak yansıtmaya çalışsa da, yapılan açıklama İran'ı ikna etmeye yetmemiştir. Zira, her ne kadar 1996 yılından itibaren dönemin Sağlık Bakanı Ephraim Sneh, Benjamin Netanyahu (1997), Başbakan Yardımcısı Lieberman (2007), Dışişleri Bakanı Livni (2007), Devlet Başkanı Shimon Peres (2009) gibi isimler ve yüksek düzeyde bir Knesset delegasyonu (1998) Azerbaycan'ı ziyaret etmişse de, Memmedyarov gibi bu denli bir üst seviyede Azeri yetkilinin İsrail'i ziyareti bir ilki oluşturmuştur.⁵⁵

Sözü edilen ziyarette İran'lı yetkilileri asıl endişelendiren husus ise kendisiyle geçinemeyen, hatta İsrail boyutu dikkate alındığında düşman sayılabilecek iki bölge aktörünün aralarındaki safları, İran'ın geliştirmekte olduğu nükleer program nedeniyle silahlı bir saldırı tehdidi aldığı süreçte iyice sıkılaştırması olmuştur. Çünkü, her gün daha fazla gündem edilmeye başlayan böylesine bir saldırı için Azerbaycan topraklarından daha ideal bir alan bulabilmek oldukça güçtür.⁵⁶ İfade edilen endişelerle birlikte Memmedyarov'un ziyaretinin neredeyse hemen ardından Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İdaresi Başkanı Ramiz Mehdiyev beraberindeki heyet ile birlikte İran'a gitmiştir. Burada, "İran'ın Azerbaycan'a

52 "Speech of Azerbaijani President Heydar Aliyev on the Official Reception in Honour of President Heydar Aliyev on Behalf of the Conference of Presidents of Major Jewish Organizations-28 July 1997", *Heydar Aliyev Heritage International Online Library*, (<http://lib.aliyev-heritage.org/en/7423863.html>) (Erişim Tarihi: 13.05.2013).

53 Hafız Pashayev, "Iraq and the Caucasus: How Will War Affect the Region?", *Center for Strategic and International Studies*, 27 Mayıs 2003, (http://csis.org/files/media/csis/events/030401_iraqcaucasus.pdf) (Erişim Tarihi: 13.05.2013).

54 "Dışişleri Bakanının Ortadoğu Ziyareti İsrail Basınında", *BAKÜ-İNEWS*, 22 Nisan 2013, (<http://www.1news.com.tr/azerbaycan/siyaset/20130422031401164.html>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).

55 Mark Perry, "Israel's Secret Staging Ground", *Foreign Policy*, 28 Mart 2012, (http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/28/israel_s_secret_staging_ground) (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

56 Michael Segall, "Iran Fears Growing Israel-Azerbaijan Cooperation", *Jerusalem Issue Briefs*, Cilt: 13, Sayı: 12, 17 Mayıs 2013, (<http://jcpa.org/article/iran-fears-growing-israel-azerbaijan-cooperation>) (Erişim Tarihi: 27.05.2013).

duyduğu öfkeye su serpmeyi hedefleyen” Mehdiyev, ülkesinin İran karşısı adım atmak gibi bir niyetinin olmadığını ve topraklarını kötü niyetli amaçlar için İsrail’in kullanmasına izin vermeyeceğini anlatmaya çalışmıştır.⁵⁷

2.3. Ekonomi

Azerbaycan ile İsrail arasındaki ticari ilişkilerin tarihsel seyrine bakıldığında en azından diplomatik ilişkilere göre daha hızlı bir gelişim yakalanabildiğini söylemek mümkündür. Bu durumun belki de en önemli nedeni, bağımsızlığın ilanını takip eden süreçte Azerbaycan ekonomisinin içinde bulunduğu olumsuz koşullar gereği başta tarım ve enerji olmak üzere, pek çok sektör için acil yatırım ve desteğe ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmıştır.

İlgili bağlamda İsrail bir taraftan su kaynaklarının kullanımı, tarım, tıp, telekomünikasyon, petrol ve gaz endüstrisi konularında uzman kişilerin Azerbaycan’a gitmeleri hususunda teşvik edici olurken, diğer taraftan da gerek devlet menşei, gerekse özel sektöre ait teknoloji şirketlerine bu ülkede yatırım yapmaları çağrısında bulunmuştur.⁵⁸ O andan itibaren de İsrail menşeli “Strauss dondurmalarının, Maccabee birasının ve diğer ithal ürünlerin Azerbaycan pazarında boy gösterdiği” gözlemlenmiştir.⁵⁹ İsrail’in Bezeq adlı telekomünikasyon şirketi Azerbaycan milli telefon işletim sisteminden büyük bir pay satın almış ve Azerbaycan’da yatırım yapan ilk İsraili şirket sıfatını kazanmıştır.⁶⁰

İstatistiksel göstergeler de iki ülke arasında ticarete meydana gelen değişimi açıkça ortaya koymuş, buna göre İsrail 2000 ile 2005 yılları arasında Azerbaycan’ın onuncu en büyük ticari ortağı olma konumundan beşinci-liğe kadar yükselmiştir.⁶¹ Öyle ki 2008 yılı değerlerine göre İsrail’in yalnızca

57 Ramiz Mehdiyev, “İran’ın Azerbaycan’a Duyduğu Öfkeye Su Serpmek Üzere Tahran’da”, *Salamnews Agency*, 29 Nisan 2013, (<http://salamnews.com.tr/news/read/54702/ramiz-mehdiyev-iranin-azerbaycana-duydugu-oumlfkeye-su-serpmek-uumlzere-tahranda-ndash-azerbaycanli-siyaset-bilimcinbsp/>) (Erişim Tarihi: 15.05.2013).

58 “Israeli Agricultural Experts in Azerbaijan”, *BBC Summary of World Broadcasts*, 21 Ağustos 1995. Lee Smith, “Who Leaked Israeli Iran Plan?”, *Hudson Institute*, 04 Nisan 2012, (http://www.hudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=8846) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

59 “Baku Grants Israel Use of its Air Bases”, *The Jerusalem Post*, 29 Mart 2012, (<http://www.jpost.com/Iranian-Threat/News/Baku-grants-Israel-use-of-its-air-bases>) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

60 Elnur İsmayilov, “Azerbaycan-İsrail Stratejik Ortaklığı”, *BİLGESAM*, 05 Ocak 2013, (http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2299:azerbaycan-srail-stratejik-ortakli&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

61 “Statistical Yearbook of Azerbaijan: 2005”, *The State Statistical Committee of Azerbaijan Republic*, Bakü, (http://www.azstat.org/publications/azfigures/2005/en/018_3.shtml) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

Azerbaycan'dan ithal edilen Petro-kimya ağırlıklı ürünler için ödediği rakam 3.5 milyar doları aşmıştır.⁶² Yine, 2011 yılı verileri İsrail'in Azerbaycan'ın ithalatta otuzuncu, ihracatta ise yedinci en büyük ortağı olma gibi geçmiş dönemlere göre daha olumsuz bir tablo çizse de, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4 milyar doların üstüne çıkararak, İsrail'in ilk 10 içerisindeki yerini koruduğu anlamına gelmiştir.⁶³

İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin İsrail'e bakan yönüne gelince, Ariel Cohen'in şu ifadesi, İsrail'in enerji güvenliği açısından Azeri petrolünün oynadığı ya da oynayabileceği rolü oldukça yerinde tespit etmektedir:

“İsrail, kendisine kaynaklarını çeşitlendirip, daha uygun fiyatlarda ürün satın alabilme fırsatı veren Hazar Denizi ve Orta Asya petrolü ile gaz kaynaklarını Batılı pazarlara ulaştırma esaslı projelerden istifade edebilir.”⁶⁴

İthal edilmek zorunda kalınan petrol ve gazın arz güvenliği bakımından kaynak çeşitliliğini güvenilir bir ülkeyle sağlama arzusu da zamanla İsrail'i Azerbaycan'a daha bağımlı hale getirmiştir. Öyle ki, 2011 yılında ithal edilen 2.5 milyon ton petrol için Azerbaycan'a ödenen fatura yaklaşık 2.1 milyar doları bulurken⁶⁵, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının 2005 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte İsrail'in petrol ihtiyacının yaklaşık üçte birini bu hat üzerinden satın almaya başladığı gözlemlenmiştir.⁶⁶ Söz konusu rakamlar ise İsrail'i İtalya'dan sonra en fazla Azerbaycan petrolü ithal eden ikinci ülke konumuna getirmiştir.⁶⁷

Enerji işbirliği konusunda Azerbaycan ve İsrail'in nasıl bir aşama kaydettiğini ortaya koyan diğer bir gelişme ise, iki ülke petrol ve gaz şirketlerinin birbir-

62 Alexander Murinson, “A Welcome New Stage in Azerbaijani-Israeli Ties”, *The Jerusalem Post*, 2 Haziran 2009, (<http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/A-welcome-new-stage-in-Azerbaijani-Israeli-ties>) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

63 “Statistical Yearbook of Azerbaijan: 2012”, *State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan*, Bakü, (http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/SYA2012/) (Erişim Tarihi: 25.05.2013); “Israeli Minister Praises Ties with Azerbaijan”, *BBC Worldwide Monitoring*, 23 Nisan 2012.

64 Mahir Khalifa-Zadeh, “Israeli-Azerbaijani Alliance and Iran”, *Global Research in International Affairs Center*, 18 Mart 2013, (<http://www.gloria-center.org/2013/03/israeli-azerbaijani-alliance-and-iran/>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013).

65 Mahir Khalifa-Zadeh, “Israeli-Azerbaijani Alliance and Iran”, *Global Research in International Affairs Center*, 18 Mart 2013, (<http://www.gloria-center.org/2013/03/israeli-azerbaijani-alliance-and-iran/>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013).

66 Tim Judah, “Israel's Front-line in the South Caucasus”, *The Jewish Chronicle Online*, 06 Şubat 2012, (<http://www.thejc.com/comment-and-debate/comment/63154/israels-front-line-south-caucasus>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).

67 “Israel, Azerbaijan Discuss Energy, Security Issues”, *BBC Worldwide Monitoring*, 10 Kasım 2011.

lerinin sınırları içerisinde artarak yürüttüğü faaliyetler olmuştur. İlgili bağlamda, İsrail tarafından SOCCAR isimli Azerbaycan petrol şirketine ülkenin Akdeniz sahillerinde petrol arama izni verilirken, iki ülke yine nerdeyse aynı bölgede bulunan gaz kaynaklarının araştırılması faaliyetleri bakımından birlikte hareket etmeye başlamıştır.⁶⁸ Değeri yaklaşık 130 ile 260 milyar dolar arasında hesaplanan bu kaynağın da Avrupa ve Asya'ya ihracı planlanmaktadır.⁶⁹

İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin gelecekte ne yönde gelişeceğine ilişkin ipucunu İsrail'in Azerbaycan Büyükelçisi Rafael Harpaz'ın Azerbaycan haber ajansına yaptığı bir açıklamada bulmak mümkündür. Harpaz'a göre taraflar arasında çifte vergilendirmenin önlenmesi hususunda hâlihazırda bir çalışma yürütülmektedir. Ayrıca, hem bu konuda, hem tarımsal işbirliği başlığı altında bir seri antlaşmanın imzalanması yakın bir süreçte tamamlanacaktır.⁷⁰

Sonuç

Kafkasların ve Ortadoğu'nun geleceği kadar, başat güçlerin çıkarlarıyla bağlantıları nedeniyle küresel siyasetin şekillenmesi bakımından önemsenmesi gerektiği düşünülen Azerbaycan-İsrail yakınlaşmasının detaylı bir analizinin gerçekleştirildiği bu çalışmada, esas olarak; söz konusu yakınlaşmadan ne anlaşılması gerektiği sorusuna yanıt aranmıştır. İlk bakışta oldukça geniş bir konu yelpazesinde birbiriyle benzer görünen İran ve Azerbaycan arasında henüz rutin sayılabilecek türde bir ilişki boyutu yakalanamamışken, Azerbaycan ile İsrail'in bu denli birbirlerine yaklaşabilmelerinin ortaya çıkardığı tezadı açıklayabilmek de bu çalışmanın esas itici unsuru olmuştur. İlgili noktadan, taraflar arasındaki yakınlaşmaya esas unsurları ortaya koymak üzere ilk bölümde, iki ülke arasındaki ilişkiler bütünüünün tarihsel arka-planına değinilmiş, ikinci bölümde de ilişkilerin temel niteliğini belirleyen strateji-güvenlik, diplomasi ve ekonomi gibi konu başlıkları analiz edilmiştir.

Ortaya konan tüm verilerin ışığında, iki ülke arasındaki ilişkilerin tek başına İsrail'in Azerbaycan toprakları üzerinden İran'a saldırma niyetine indirgene-

68 Shahin Abbasov, "Azerbaijan: SOCAR to Use Israeli Oil Field as Proving Ground", *Eurasianet*, 8 Mayıs 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65374>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013)

69 Lawrence Solomon, "Israel's Oil Diplomacy", *Financial Post*, 25 Şubat 2012, (<http://www.financialpost.com/markets/watchlist/Israel+diplomacy/6208255/story.html>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).

70 "Israeli Envoy Praises Business, Strategic Cooperation with Azerbaijan", *BBC Worldwide Monitoring*, 16 Aralık 2012.

meyeceğini söylemek mümkündür. Her ne kadar iki ülke arasındaki yakınlaşma İsrail tarafından İran'la yaşanması muhtemel bir savaş durumunda stratejik bir avantaj olarak kullanılabilirse de, bu Azerbaycan-İsrail yakınlaşmasının ne karşılıklı çıkarlar üzerine bina edilmediği, ne de tarihsel bir kökenden yoksun olduğu anlamına gelmez. Diğer bir ifadeyle, Azerbaycan'ın İran'a saldırı için avantajlı bir konumda olması, yukarıda detaylandırılan ilişkilerin geldiği boyutu açıklamak bakımından yetersizdir.

Diğer bir deyişle, İsrail'in ve Azerbaycan'ın çıkarlarının; model ülke olma, Batı'ya çıkış kapısı potansiyeli sunma, bağımsızlığı tehdit eden Rusya'nın etkisini sınırlama, Karabağ sorununda askeri ve diplomatik destek sağlama, çoğu İran merkezli radikal İslami hareketlere karşı birlikte hareket etme, beklenen ekonomik, sosyal ve siyasi reformları gerçekleştirme gibi pek çok alanda örtüşmesi, 1990'ların başında start alan ilişkilerin hızla ivme kazanmasında oldukça etkili olmuştur. En başından beri iki ülkenin birbirine yakınlaşmasının rasyonel gerekçeleri vardır ve bu gerekçeler henüz ortadan kalkmış değildir.

KAYNAKÇA

- Abadi, Jacob, *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia: Garrison State Diplomacy*, (London: Frank Cass, 2004).
- Abbasov, Shahin, "Azerbaijan: SOCAR to Use Israeli Oil Field as Proving Ground", *Eurasianet*, 8 Mayıs 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65374>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013)
- Adıgözelov, Kamal, "Kongre'nin Azerbaycan Karşıtı Üç Haksız Belgesi", *New-times.az*, (<http://newtimes.az/tr/events/93#.Ub-ELflkOH9>) (Erişim Tarihi: 28.04.2013).
- Apuhan, Şevket Talha, "Milliyetçi Demokrat Elçibey", (<http://eelcibey.blogspot.com/>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).
- Aras, Bülent, "Post-Cold War Realities: Israel's Strategy in Azerbaijan and Central Asia", *Middle East Policy*, Cilt: 5, Sayı. 4, Ocak 1998.
- Baev, Pavel et. al., "The South Caucasus: A Challenge for the EU", *Chaillot Paper*, Sayı: 65, 01 Aralık 2003.
- Blanchard, Christopher M. et. al., "Iran: Regional Perspectives and U.S. Policy", *Congressional Research Service*, 13 Ocak 2010, (<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/R40849.pdf>) (Erişim Tarihi: 02.05.2013).
- Bourtman, Ilya, "Israel and Azerbaijan's Furtive Embrace", *Middle East Quarterly*, Cilt: 13, Sayı: 3, Yaz 2006.
- Bölükbaşı, Süha, "Ankara's Baku-Centered Transcaucasia Policy: Has it Failed?", *The Middle East Journal*, Cilt: 51, Sayı: 1, Kış 1997.
- Cafersoy, Nazim, "Azerbaycan-Türkiye ilişkileri: 1993-2000", *TURKSAM*, 01 Ocak 2001, (<http://www.turksam.org/tr/a200.html>) (Erişim Tarihi: 23.04.2013).
- Cağaptay, Soner & Alexander Murinson, "Good Relations between Azerbaijan and Israel: A Model for Other Muslim States in Eurasia?", *The Washington Institute for Near East Policy*, 30 Mart 2005, (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/good-relations-between-azerbaijan-and-israel-a-model-for-other-muslim-state>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- Cornell, Svante E., "Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia", *Perceptions*, Cilt: 4, Sayı: 2, Haziran-Ağustos 1999.

- Cornell, Svante E., “Turkey and the Conflict in Nagorno-Karabakh: a Delicate Balance”, *Middle Eastern Studies*, Cilt: 34, Sayı: 1, Ocak 1998.
- Cutler, Robert M, “Facing Growing Iranian Threats, Azerbaijan Deepens Ties to Israel”, *The CACI Analyst*, 15 Mayıs 2013, (<http://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12730-facing-growing-iranian-ties-azerbaijan-deepens-ties-to-israel.html>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).
- Erişen, Cengiz; “Rusya Federasyonu’nda Ulusal Güvenlik Yaklaşımı ve Askeri Doktrinler”, Erhan Büyükkakıncı (Der.), *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004).
- Geybullayeva, Arzu, “Is Azerbaijan Becoming a Hub of Radical Islam?”, *European Stability Initiative*, (http://www.esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_id_110.pdf) (Erişim Tarihi: 02.06.2013).
- Guliyev, Emil, “Azerbaijan Fears Neighbour Iran’s Radical Influence”, *Agence France Presse*, 27 Şubat 2011.
- Hill, Fiona & Pamela Jewett, *Back in the USSR: Russia’s Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia*, (Cambridge, Mass: Harvard University JFK School of Government, Strengthening Democratic Institutions Project, 1994).
- Ismailzade, Fariz, “Turkey-Azerbaijan: The Honeymoon is Over”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt: 4, Sayı: 4, Kış 2005.
- İsmayilov, Elnur, “Azerbaycan-İsrail Stratejik Ortaklığı”, *BİLGESAM*, 05 Ocak 2013, (http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2299:azerbaycan-srail-stratejik-ortakl&catid=86:analizler-kafkaslar&Itemid=148) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).
- Judah, Tim, “Israel’s front-line in the South Caucasus”, *The Jewish Chronicle Online*, 06 Şubat 2012, (<http://www.thejc.com/comment-and-debate/comment/63154/israels-front-line-south-caucasus>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).
- Kasımlı, Musa, “Azerbaijan’s Independence: From the Soviet Union into a State of Independence”, *Todays Zaman*, 12 Ekim 2011, (http://www.todayszaman.com/news-259695-azerbijans-independence-from-the-soviet-union-into-a-state-of-independence-1by-musa-kasimli*.html) (Erişim Tarihi: 15.03.2013).
- Khalifa-Zadeh, Mahir, “Israeli-Azerbaijani Alliance and Iran”, *Global Research in International Affairs Center*, 18 Mart 2013, (<http://www.gloria-center.org/2013/03/israeli-azerbaijani-alliance-and-iran/>) (Erişim Tarihi: 28.05.2013).

- King, Charles, *The Ghost of Freedom: A History of the Caucasus*, (New York: Oxford University Press, 2008).
- Laçiner, Sedat, “Armenia’s Jewish Scepticism and Its Impact on Armenia-Israel Relations”, *The Journal of Turkish Weekly*, 11 Ekim 2004, (<http://www.turkishweekly.net/article/230/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- Lauria, Joe, “Azerbaijan: Israel Won’t Use our Bases for Iran Strike”, *The National*, 01 Nisan 2012, (<http://www.thenational.ae/news/world/azerbaijan-israel-wont-use-our-bases-for-iran-strike#ixzz2ViFch5XG>) (Erişim Tarihi: 11.03.2013).
- Lesser, Ian O. & Graham E. Fuller, *Balkanlardan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2000).
- Lussac, Samuel, “The EU-Azerbaijan Association Agreement: A New Framework For Updated Cooperation?”, *CACI Analyst*, 22 Temmuz 2010, (<http://old.cacianalyst.org/?q=node/5376>) (Erişim Tarihi: 29.04.2013).
- Lomsadze, Giorgi, “Azerbaijan’s Iranian Terror Plot Arrests: Case of a Split Personality?”, *Eurasianet*, 16 Mart 2012, (<http://www.eurasianet.org/node/65141>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- Malik, Mohan, “China, Central Asia, India and Pakistan Now Come Face-to-Face with Vigorous Separatism”, *Defence and Foreign Affairs: Strategic Policy*, Cilt:21, Sayı: 9, 1993.
- Mehdiyev, Ramiz, “İran’ın Azerbaycan’a Duyduğu Öfkeye Su Serpmek Üzere Tahran’da”, *Salamnews Agency*, 29 Nisan 2013, (<http://salamnews.com.tr/tr/news/read/54702/ramiz-mehdiyev-iranin-azerbaycana-duydugu-oumlfkeye-su-serpmek-uumlzere-tahranda-ndash-azerbaycanli-siyaset-bilimcinbsp/>) (Erişim Tarihi: 15.05.2013).
- Murinson, Alexander, “A Welcome New Stage in Azerbaijani-Israeli Ties”, *The Jerusalem Post*, 2 Haziran 2009, (<http://www.jpost.com/Opinion/Op-Ed-Contributors/A-welcome-new-stage-in-Azerbaijani-Israeli-ties>) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).
- O’Malley, Nick, “‘Great Satan’ Backs ‘Small Satan’: Obama Reaffirms Stance Against Iran”, *The Sydney Morning Herald*, 06 Mart 2012, (<http://www.smh.com.au/world/great-satan-backs-small-satan-obama-reaffirms-stance-against-iran-20120306-1uf46.html>) (Erişim Tarihi: 04.05.2013).

- Pashayev, Hafiz, “Iraq and the Caucasus: How Will War Affect the Region?”, *Center for Strategic and International Studies*, 27 Mayıs 2003, (http://csis.org/files/media/csis/events/030401_iraqcaucasus.pdf) (Erişim Tarihi: 13.05.2013).
- Parsi, Trita, *Treacherous Alliance: the Secret Dealings of Israel, Iran, and the United States*, (New Haven: Yale University Press, 2007).
- Perry, Mark, “Israel’s Secret Staging Ground”, *Foreign Policy*, 28 Mart 2012, (http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/28/israel_s_secret_staging_ground) (Erişim Tarihi: 15.05.2013).
- Rubin, Michael, “Iran Means What It Says”, *Middle East Forum*, 25 Ocak 2006, (<http://www.meforum.org/892/iran-means-what-it-says>) (Erişim Tarihi: 04.05.2013).
- Segall, Michael, “Iran Fears Growing Israel-Azerbaijan Cooperation”, *Jerusalem Issue Briefs*, Cilt: 13, Sayı: 12, 17 Mayıs 2013, (<http://jcpa.org/article/iran-fears-growing-israel-azerbaijan-cooperation>) (Erişim Tarihi: 27.05.2013).
- Shaffer, Brenda, “Iranian Influence in the South Caucasus and the Surrounding Region”, *Hearing Before The Subcommittee on Europe and Eurasia of The Committee on Foreign Affairs House of Representatives*, One Hundred Twelfth Congress, Second Session, 5 Aralık 2012, Serial No: 112–192, (<http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112hhr77164/pdf/CHRG-112hhr77164.pdf>) (Erişim Tarihi: 15.03.2013).
- Smith, Lee, “Who Leaked Israeli Iran Plan?”, *Hudson Institute*, 04 Nisan 2012, (http://www.hudson.org/index.cfm?fuseaction=publication_details&id=8846) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).
- Solomon, Lawrence, “Israel’s Oil Diplomacy”, *Financial Post*, 25 Şubat 2012, (<http://www.financialpost.com/markets/watchlist/Israel+diplomacy/6208255/story.html>) (Erişim Tarihi: 26.05.2013).
- Souleimanov, Emil, “Between Turkey, Russia and Persia: Perceptions of National Identity in Azerbaijan and Armenia at the Turn of The Nineteenth and Twentieth Centuries”, *Middle East Review of International Affairs*, Cilt: 16, Sayı: 1, Mart 2012.
- Staar, Richard F., “Moscow’s Plans to Restore its Power”, *Orbis*, Cilt: 40, Sayı: 3, Yaz 1996.

- The Freedom Support Act, Public Law 102-511, Sec. 907, Oct. 24, 1992, United States Code 2006: Foreign Relations and Intercourse, Cilt: 15, Office of the Law Revision Counsel, Washington D.C., 15 Ocak 2007.
- “2 Devlet Tek Millet Tek Yürek”, *Hürriyet*, 26 Ekim 2011, (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/19085407.asp>) (Erişim Tarihi: 23.04.2013).
- “Azerbaijan Arrests Alleged Iran-hired Terrorists”, *Fox News*, 14 Mart 2012, (<http://www.foxnews.com/world/2012/03/14/22-arrested-in-azerbaijan-in-plot-on-us-israeli-embassies/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- “Azerbaijan Eyes Aiding Israel vs. Iran”, *Reuters*, 30 Eylül 2012, (<http://forward.com/articles/163621/azerbaijan-eyes-aiding-israel-vs-iran/>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- “Azerbaycan ve İsrail Arasında Silah Anlaşması: Azerbaycan, İsrail ile 1.6 Milyar Dolarlık Silah Alım Anlaşması İmzaladı”, *TRT Haber*, 26 Şubat 2012, (<http://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-ve-israil-arasinda-silah-anlasmasi-30142.html>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).
- “Azerbaycan, İsrail’den Silah Aldı”, *Kanal B*, 29 Şubat 2012, (<http://www.kanalb.com.tr/haber.php?HaberNo=39874#.UcGvflkOH8>) (Erişim Tarihi: 21.05.2013).
- “Baku Grants Israel Use of its Air Bases”, *The Jerusalem Post*, 29 Mart 2012, (<http://www.jpost.com/Iranian-Threat/News/Baku-grants-Israel-use-of-its-air-bases>) (Erişim Tarihi: 25.05.2013)
- “Dışişleri Bakanının Ortadoğu Ziyareti İsrail Basınında”, *BAKÜ-1NEWS*, 22 Nisan 2013, (<http://www.1news.com.tr/azerbaycan/siyaset/20130422031401164.html>) (Erişim Tarihi: 12.05.2013).
- “Israel, Azerbaijan Discuss Energy, Security Issues”, *BBC Worldwide Monitoring*, 10 Kasım 2011.
- “Israeli Agricultural Experts in Azerbaijan”, *BBC Summary of World Broadcasts*, 21 Ağustos 1995.
- “Israeli Envoy Praises Business, Strategic Cooperation with Azerbaijan”, *BBC Worldwide Monitoring*, 16 Aralık 2012.
- “Israeli Minister Praises Ties with Azerbaijan”, *BBC Worldwide Monitoring*, 23 Nisan 2012.

“Speech of Azerbaijani President Heydar Aliyev on the Official Reception in Honour of President Heydar Aliyev on Behalf of the Conference of Presidents of Major Jewish Organizations-28 July 1997”, *Heydar Aliyev Heritage International Online Library*, (<http://lib.aliyev-heritage.org/en/7423863.html>) (Erişim Tarihi: 13.05.2013).

“Statistical Yearbook of Azerbaijan: 2005”, *The State Statistical Committee of Azerbaijan Republic*, Bakü, (http://www.azstat.org/publications/azfigures/2005/en/018_3.shtml) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

“Statistical Yearbook of Azerbaijan: 2012”, *State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan*, Bakü, (http://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/source/SYA2012/) (Erişim Tarihi: 25.05.2013).

“Technical Aid to the Commonwealth of Independent States”, *Euroresources*, (http://www.euroresources.org/fileadmin/user_upload/PDF_country_and_Programme_profiles/ec4.pdf) (Erişim Tarihi: 28.04.2013).

“US Embassy Cables: US Fury at Armenia over Arms Transfers to Iran”, *The Guardian*, 28 Kasım 2010, (<http://www.guardian.co.uk/world/us-embassy-cables-documents/184879>) (Erişim Tarihi: 02.05.2013).

(<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/vjw/Azerbaijan.html>) (Erişim Tarihi: 15.03. 2013).